

MURAT BELGE • Başka Kentler, Başka Denizler 5

MURAT BELGE 1943'te doğdu. İ.Ü. Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. 12 Mart döneminde iki yıl cezaevinde kaldıktan sonra 1974'te üniversiteye döndü. 1981'de doçentken istifa etti. *Halkın Dostları*, *Birikim*, *Yeni Dergi*, *Yeni Gündem*, *Milliyet Sanat*, *Papirüs* dergilerinde ve *Cumhuriyet*, *Demokrat*, *Milliyet*, *Radikal*, *Taraf* gazetelerinde yazdı. 1983'te İletişim Yayınları'nı kurdu. 1997'de profesör olan Murat Belge, Bilgi Üniversitesi'nde öğretim üyesi. Kitapları: *Tarihten Güncelliğe* (Alan, 1983; İletişim, 1997), *Sosyalizm, Türkiye ve Gelecek* (Birikim, 1989), *Marksist Estetik* (BFS, 1989; Birikim, 1997), *The Blue Cruise* (Boyut, 1991), *Türkiye Dünyanın Neresinde?* (Birikim, 1992), *12 Yıl Sonra 12 Eylül* (Birikim, 1992), *İstanbul Gezi Rehberi* (Tarih Vakfı, 1993; İletişim, 2007), *Boğaziçi'nde Yalılar ve İnsanlar* (İletişim, 1997), *Edebiyat Üstüne Yazılar* (YKY, 1994; İletişim, 1998), *Tarih Boyunca Yemek Kültürü* (İletişim, 2001), *Başka Kentler, Başka Denizler 1* (İletişim, 2002), *Yaklaşıkça Uzaklaşıyor mu?* (Birikim, 2003), *Osmanlı'da Kurumlar ve Kültür* (Bilgi Üniversitesi, 2005), *Başka Kentler, Başka Denizler 2* (İletişim, 2007), *Genesis: "Büyük Ulusal Anlatı" ve Türklerin Kökeni* (İletişim, 2008), *Sanat ve Edebiyat Yazıları* (İletişim, 2009), *Başka Kentler, Başka Denizler 3* (İletişim, 2011), *Militarist Modernleşme: Almanya, Japonya ve Türkiye* (İletişim, 2011), *Edebiyatta Ermeniler* (İletişim, 2013), *Başka Kentler, Başka Denizler 4* (İletişim, 2014), *Step ve Bozkır: Rusça ve Türkçe Edebiyatta Doğu-Batı Sorunu ve Kültür* (İletişim, 2016), *Şairaneden Şiirsele: Türkiye'de Modern Şiir* (İletişim, 2018), "Siz isterseniz...": *Popülizm Üzerine Yazılar* (İletişim, 2018), *Sanat ve Edebiyat Yazıları - II* (2019), *Başka Kentler, Başka Denizler 5* (2025). Belge, ayrıca William Faulkner, Charles Dickens, James Joyce ve John Berger'dan çeviriler yapmıştır.

İletişim Yayınları 3507 • Murat Belge Toplu Eserleri 22

ISBN-13: 978-975-05-3781-3

© 2025 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2025, İstanbul

DİZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

KAPAKTAKİ DESEN Petra Rau: *Fisch Bones*, © Petra Rau, 2009.

Bu desen, ressam Petra Rau'nun izniyle kullanılmıştır.

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Berkay Üzüm

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44870

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/41

Bağcılar 34218 İstanbul · Tel: 212.445 32 38

CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6

Bağcılar 34218 İstanbul · Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

MURAT BELGE

Başka Kentler, Başka Denizler



İÇİNDEKİLER

Önsöz	7
Belgrad	9
Bulgaristan	17
Britanya	31
İrlanda	227
Hindistan	259
Halki, Rodos, Tinos, Leros	311
Leiden	327
Potsdam, Kiel vb.	341
Rusya	349
Hafkasya	403

Önsöz

Başka Kentler, Başka Denizler'in 5. cildine kadar gelmişim. Yazmaya başlar-ken buraya kadar geleceğimi düşünmemiştim. Belli ki yazdıkça ısındım. Beş, oldukça şişkin cilt! Burada bitirdiğimi sanıyorum. “Gezme kapısı” kapandı mı yani? “Kapı”nın kapandığını sanmıyorum, ama memleketten “huruç” etme vesilelerinin epeyce seyrelmesi şaşırtıcı olmaz.

Şimdi “5. cilt” olarak elimde toplanan yazılara bakıyorum da bunların son cilde kalmasını anlaşılır buluyorum. Örneğin Britanya! Herhalde Türkiye'den sonra en çok gidip geldiğim, ziyaret ettiğim ülkeler arasında en çok tanıdığım ülke. Dolayısıyla orası söz konusu olduğunda en çok anlatacağım ülke de o. Bizde alışkanlık, bu ülkeler topluluğuna “İngiltere” deyip geçmek; oysa burada İskoçlar var, İrlandalılar, Galliler var. Hepsi de ilginç hikâyelerle dolu. Bunca gidip gelmeme rağmen İrlanda'nın Britanya Devleti içinde kalan bölümüne, yani Belfast tarafına yolum düşmedi, bundan sonra da düşer mi, bilemiyorum. Ama oralardan da söz etmeye çalıştım. İrlanda birçok bakımdan ilginç bir yer zaten; ne yazık ki topu topu bir kere gidebildim. Ama Britanya yanılmıyorsam bu kitabın en uzun bölümü oldu.

Rusya son cilde kalanlardan. Normal. Türkiye'nin tarihi içinde önemli yeri var; bu yakınlar kadar “değişmez düşman”ımızdı; Çarlık olarak bir türlü, “Komünist” olarak başka türlü, ama hep “düşman”! Bu düşmanlığa rağmen aramızda birçok benzerlik var: *Step ve Bozkır* adını koyduğum kitapta bunları anlatmaya çalışmıştım. Avrupa'nın doğu kıyısında, Avrupalıların “tam” Avrupalı saymadığı iki toplum. Ya bu iki toplum Avrupa'ya ve Avrupalılara nasıl

bakıyor? Hiç iyi bakmıyor. İyi bakmıyor ama Avrupa'nın üstün olduğu alanları da görüyor ve oralarda en az o kadar etkili olmak istiyor. Oraya nasıl gelinir, bunu da sevmediği Avrupalıdan öğrenmek zorunda. Berbat bir durum. Eskiden, "modernleşme" terimi çıkmadan önceleri "Batılılaşma" dediğimiz hareketin içinde kalmış, "Hem ağlarım, hem giderim" deyiminin anlattığı çelişkileri yaşamak zorunda iki ülke. Bunlardan biri de, adına "Komünizm" denen hayat tarzını kurmak ve bu uğraşta geri kalan dünyaya örnek olmak yükümlülüğü altına girmiş.

Ben de bu çağrıya uymuş kişilerden biriyim. Ancak, Sovyetler Birliği adını takınmış Rusya'da bu işin pek iyi yürümediğinin farkındayım. Tabii çok merak ediyorum.

Neyse, bunları burada (ve başka yerlerde) yeterince anlattım. Kısacası, Rusya kritik bölümlerin başında geliyordu.

Hindistan da bu ciltte. Hindistan'ı epey zamandır merak etmiştim. Bunca çelişkiyle dolu bu koca âlem! "Üçüncü Dünya"nın, varlığını daha çok duyurduğu yıllar. Bin bir zorluk içinden, askerî müdahalelere toslamadan ilerlemeyi başaran bir az gelişmiş ülke. Çarpıcı çelişkilerle dolu. Çok iyi yetişmiş aydınları, canlı bir entelektüel hayatı var. Sokağa çıktınız, maymun oynatan adam da orada, yılan oynatan da.

Bu üç ülke bu cildin (hayalî) kubbesini taşıyan üç sütun oldu, diyebilirim. Öteki bölümlerde de, genellikle tarihî nedenlerle ve özellikle görmek istediğim yerler oldu. Örneğin Bulgaristan'da Filibe'yi görmek ister, merak ederdim hep. Son gidişimde mümkün oldu. Arkadaşım Saşa Kiossev'in yardımıyla epey doyurucu bir şekilde görebildim Filibe'yi.

Velhasıl, *Başka Kentler*'i yazdığım için memnunum. İyi bir ruh hali içinde yazdığım bir kitap olduğunu söyleyebilirim. Gezen, gören ben olduğuna göre kitap "otobiyografik". Ama buna karşılık "kendini" değil, "kendi olmayan"ı anlatmak üzere ve tabii önce "kendi olmayan"ı anlamak üzere bir kitap. "Seyahatname" deyince hep böyle oluyor herhalde.

Dediğim gibi, ben keyif alarak yazdım; umarım okuyanı sıkılmamışımdır. Hoşça kalın.

Belgrad

Belgrad'a son ayak basmam 1990; demek ki 26 yıl geçmiş. Zaman benim için de iyice hızlandı demek! 2016'nın Ekim ayında bir kere daha gittim. Önceki gidişim Yugoslavya'nın kan revan içinde parçalanmasının arifesinde olduğu ve orada bulunma nedenim de gelen felâketin tartışılması olduğu için, öyle sıradan bir yolculuk değildi. Orada güçlü duygular yaşamıştım. *Başka Kentler, Başka Denizler*'in 3. cildinde anlatmıştım bu yaşantıyı. Bunca yıl sonra ve orada çekilmiş bunca acıdan sonra yeniden giderken içim gene pır pır ediyordu.

Belgrad'a akşam varacağız. Halûk'la aynı uçaktayız. Bizim Helsinki'nin içinde bulunduğu bir toplantıya gidiyoruz. Bizden önce birkaç Balkan ülkesinde birkaç toplantı olmuş. "Güvenlik" denince "devlet güvenliği" değil de, "insan güvenliği"nin anlaşılması için nasıl duyarlılık yaratılır? Genel tema bu. Bunların sonuncusuna geldik.

Biz otele vardığımızda bizimkiler yemeğe çıkmış, bize de adres bırakmışlar. Otelden telefonla taksi çağrıldı. Yolda şoförle biraz lafladık. Savaş öncesi geldiğimi söyleyince o yılları kimsenin hatırlamak istemediğini söyledi. Ama o zaman savaş mitinglerine katılmış mıdır, bilemem tabii. "Yugoslavya" iken bazı şeylerin daha iyi olduğunu da "itiraf etti", diyeyim. "O zaman istediğimiz şeyi yapardık, ama siyaset konuşamazdık," dedi; "şimdi siyasette aklına ne gelirse söyle. Ama hiçbir şey yapamıyorum." Sanırım gelir azlığı, pahalılık gibi engelleri kastediyordu.

Sava Nehri'nin kıyısına geldik. Burada birbirine bitişik, on-yirmi lokanta dizilmiş (bazıları kapalı). Yeni bunlar. Bizim geldiğimiz adı "Ambar". Takımı bulduk. Ortada bar, geniş bir mekân. Bayağı da dolu. Biz ikinci kattaydık.

Dönüşte iki araba olduk ve ikinci arabada hadise çıktı! Adam 300 dinarlık yere 3.000 dinar talep etmiş ve tutturmuş! Yabancıyız ya! Şu sıralar Belgrad'ı tatsızlaştıran olay bu: taksiciler ve bu "turist kazıklama" tutkusunu. Gayet saldırganlar. Son zamanlarda basında çıkan yazılara göre burada da aynı muamele çekiliyor turistlere.

Havaalanından getiren iyi, insafli çıkmıştı. Bunu o zaman anladım.

Aklımda hüzünlü bir kent var. Yaklaşan kötü günlerin farkındalığı herhalde bunun bir kısmı. Orada geçirdiğim birkaç gün içinde, sokaktaki ikona vb. incik cıncık satan Çetnik kılıklı tezgâhlar dışında şamatalı millî mitinglere çatmamış olmam sanırım bir başka etken (ki bunlar mutlaka bir yerlerde olmaktadır). Epeycesine de benim kendi içimden geçen duygularımı gözlediğim dünyaya empoze etmem olmalı.

Böyle de olsa, hüzünlü bir kent. "Beograd", "beyazlık"la ilgili, yani "Akşehir". Ama bu kent beyazdan çok gridir. Kötü, bunaltıcı, kasvet dolu bir gri değil; gene de gri. Rezidansiyel alanlarının iki yanını ağaçlı (çok zaman çınar), sokaklarında da gri, örneğin. Ve güzel bir şehirdir Belgrad. Kendine özgü estetiği vardır.

Bu gidişimde önceliklere kıyasla daha "şen şakrak" bulduğumu söyleyebilirim. Söyleyebilirim de, benim baktığım yerden bu çok anlamlı mı? İlk gidişimde "Sosyalist Yugoslavya"nın başkentiydi. Sosyalist ülkelerde öyle cümbüş havasına pek rastlanmaz. İkinci gidişim 1989. Doğu Avrupa'da adına "sosyalizm" dedikleri rejim çökmüş, Yugoslavya da bu şoku yaşayanlar arasında. Üçüncüde Yugoslavya yok olma sürecine girmiş, Belgrad artık yalnız Sırbistan'ın başkenti ve daha dün "yurttaş" olan birileriyle dövüşmeye hazırlanıyor. Resmen o savaşın içinde olmayacak, ama bir biçimde orada.

Şimdi, Kosovo da "elden gitmiş" durumda. Masanın üstünde "Büyük Sırbistan" diye bir proje görünmüyor (ama altında varsa bilmem). Bu, Sırp halkına derin bir elem vermiş gibi bir izlenim vermiyor. Evet, kentin "turistik mekânları"na "NATO'nun bombaladığı yerler" diye bir bölge daha eklenmiş, ama insanlar özellikle çökgün, üzgün bir havada değil. Tersine, eğlence yerleri tıklım tıklım. Dediğim gibi, daha önce görmediğim bir ısıltı gelmiş kente. Hava iyi olduğu için yer yer kaldırımlara da yayılmış bir keyfetme atmosferiyle karşılanıyorsunuz. Bu duruma bakarak, "yenilmiş de olsan, 'barış' içindeysen, o milliyetçi patırtıların egemen olduğu zamana göre daha güler yüzlü bir komudasin" denebilir mi? Denebilir elbette.

Skadarlija, Skadarska Sokağı, Belgrad'ın benim için özel bir bölgesidir. "Benim için" öyle de herkes için ne? Herkes için öyle denebilir. Turistik haritalarda "Bohem Mahalle" diye niteleniyor. Belki yıllar önce, ola ki yüz yıl önce öyleydi. Şimdi, her gidişimde biraz daha "turistik" bir yerle karşılaşıyorum.

Aslında ilk kurulduğunda "bohem"miş, çünkü 1820'lerde göçürülen Çin-

geneler buraya yerleşmiş; ilk gelen onlar. Demek ki o yıllarda bu bölge henüz “kent-dışı”. Derken Sırp sanatçıların yolu düşmeye başlamış. Tipik hikâye: ucuz semt, züğürt aydın! 19. yüzyıl sonunda şimdi kullandığımız anlamda “bohem” mahalle olmuş.

Benim ilk gelişim 1979 ya da 1980. Çoluk çocuk Londra’dan dönerken Belgrad’da mola vermişiz. Kalemegdan dönüşü; Can, soğuk algınlığı belirtileri göstermeye başlıyor. Öğle yemeği, “cevap cice”, bir-iki şlivoviç. Musiki filan yok bu saatte. Sokağın da bir yanı yok sanki; ya da salaş, tek katlı barakalar var.

İkinci gelişim 1990. Şimdi belirgin bir biçimde müzik var. Mient Jan’ın “uluslararası musiki” şaklabanlığını anlatmıştım. Yalnız kalınca ikinci bir kere – ama öğleyin– gelmişim. Bu saatte gene müzik yoktu. Önceleri lokantadan lokantaya gezen gruplar varken bu yıllarda her “müessese” kendi grubunu tutmuştu.

Son gidişim de işte bu yazdığım. Bizim toplantının ikinci akşamı kokteylden sonra, “Haydi,” dedim, “artık Skadarlija paklar bizi.” Utku’lar buraya gelmişler; ötekiler bilmiyor. Geldik, bir-iki yer baktıktan sonra ilk Skadarska lokantalarından Dva Jeleni’de (“İki Geyik”) yer bulduk. Burası epey kocaman. Buna rağmen, tıklım tıklım dolu. Bodrum katında ancak yer bulabildik. Sigara içilebiliyor. Sekiz kişiyiz. Biz yediyiz ama bir de Kosovolu Arnavut kız var, o da bizimle gezmeyi tercih etti. Herhalde annesi “Sırbistan’da dikkatli ol, yalnız sokağa çıkma” diye tenbih etmiştir.

Onu Sırlara kaptırmadan sağ salim uçağına yolladık – ertesi gün.

Benim konuşma birinci günde tamamlanmıştı: ikinci gün acele etmedim. Öğleye doğru gittim toplantıya. Toplantı üniversitede, Republica Meydanı’nın az ilerisinde. Az sonra işi biten Halûk’la buluştuk. Onunla Sava kıyısına doğru bir yol tutturduk. Uzun Mirkov’dan güneye doğru sapınca trafiğe kapalı sokaklara geliyorsunuz. Kralja Petra üstünde, sağda, Katedral Kilisesi. Bu bana ilginç geldi, çünkü bir Ortodoks kilisesi olduğunu sanıyorum. Ortodoks deyince de gözümün önüne çeşitli zamanlarda yapılmış, ama hepsi de Bizans tarzına uyum gösteren kiliseler geliyor. Buysa, ne demeli, herhalde barok denebilir bir yapı. Bina pek barok sayılmayacak kadar düz, yalın, ama çan kulesinde her türlü girinti çıkıntı var. herhangi bir “Katolik” kilisesi olabilir.

Burada Osmanlı-Türk izlenimi veren eski binalar da var. Cephesi çifte çıkmalı iki katlı bir binada lokanta açılmış. Ama az daha aşağıda Prenses Lyubitsa’nın şimdi müzeye çevrilmiş evi var ki bu bayağı bir konakmış. Osmanlı ile yerli mimarinin karışımı bir bina. Kim bu prenses? Sanırım erken Sırp milliyetçilerinden. Buradan Brankov Köprüsü’nün Belgrad tarafındaki ayağına doğru çeşitli ilginç sokaklar (kimisi bizim “Arnavutkaldırımı” dediğimiz) ve binalar var.